

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Sociologisk forskning*.

Citation for the original published paper (version of record):

Salmonsson, L. (2017)

Mona Lindqvist, *Speaking about social suffering? Subjective understandings and lived experiences of migrant women and therapists*. Karlstad: Department of Social and Psychological Studies, Karlstad University, 2016.

Sociologisk forskning, 54(1): 147-149

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:oru:diva-56909>

Recensioner

Mikaela Sundberg, *A sociology of the total organization: Atomistic unity in the French foreign legion*. Farnham, UK: Ashgate, 2015

Den franska Främlingslegionen har inte tidigare varit föremål för systematisk akademisk uppmärksamhet, trots att den är ett av de mest extrema och berömda militära förbanden i världen. Mycket av det som vi tidigare fått veta om Legionen har byggts främst på självbiografier av tidigare medlemmar. Därför är Mikaela Sundbergs *A sociology of the total organization: Atomistic unity in the French foreign legion* ett välkommet och unikt vetenskapligt bidrag. I en skarpsinnig etnografisk studie ger hon kritisk sociologisk uppmärksamhet åt legionärernas liv i regementet.

För att samla in sina data har Sundberg fått tillträde till fyra regementen i Frankrike och med hjälp av observationsmetoder och intervjuer får hon en unik inblick in det sociala livet i dessa regementen. Dessa data analyseras sedan från ett nätverksperspektiv, ett organisationsperspektiv och ett institutionellt perspektiv. Även om analysen främst lutar mot de två sistnämnda perspektiven är boken en rik källa till empiriskt material i form av informativa citat från intervjuer och samtal samt andra insiktsfulla observationer, som systematiskt utsätts för sociologisk analys.

Militärsociologi har fokuserat mycket på krigsföring, vilket ju är militära förbandens yttersta syfte. Efter det andra världskriget intresserade sig Morris Janowitz och Edward Shils och många andra forskare för sammanhållning (*cohesion*) i militära förband. De hävdade att deras ”sociala sammanhållning” (*social cohesion*), dvs. vänskapsband som uppstår i träning eller strid, är avgörande för deras effektivitet. Senare studier har också kommit att urskilja ”uppgiftsammanhållning” (*task cohesion*) som karakteriseras av ett gemensamt åtagande bland gruppmedlemmarna att uppnå mål som kräver kollektiva ansträngningar.

Uppgiftsammanhållning och social sammanhållning är båda former av ”horisontell sammanhållning”, det vill säga de syftar till sammanhållning inom militära enheter på relativt låg hierarkisk nivå, t.ex. inom plutonen. ”Vertikal sammanhållning” däremot syftar på bandet mellan underordnade och ledare. Den stärks t.ex. när underordnade lutar på att deras ledare är kompetenta. Man kan även tala om ”organisatorisk sammanhållning” som betecknar förhållandet mellan soldaten och den större militära organisationen samt binder små grupper till ett högre syfte.

Tyvärr diskuterar Sundberg detta tidigare forskningsfält mycket summariskt och hon uppmärksammar endast generell social sammanhållning. Andra former av

sammanhållning nämns i en fotnot där hon skriver att hennes analytiska begrepp, ”atomistisk enhet” (*atomistic unity*) har kopplingar till organisatorisk sammanhållning. Kopplingar till tidigare forskning om sammanhållning tas alltså inte upp på ett systematiskt sätt i denna bok. Detta är förvånande eftersom hennes forskningsfrågor om ”how the different relational elements of organizations, institutions, and networks interplay within the Legion” (s. 11) och ”why members stay and do not leave” (s. 8) berör många olika former av sammanhållning som behandlats utförligt i tidigare forskning. Studien skulle ha vunnit på att knyta an till denna etablerade forskningstradition.

Hennes teoretiska utgångspunkt karakteriserar Legionen som en girig total organisation men med frivilligt medlemskap. Som Erving Goffmans tidiga analyser av t.ex. mentalsjukhus har visat, avskärmar totala organisationer sina medlemmar fysiskt från yttvärlden och upprätthåller denna separation med hjälp av regler. Kloster och utopiska samfund är i sin tur praktexempel på girighet som hänvisar till en mera symbolisk separation från yttvärlden. Även militären ställer starka eller giriga krav på sina medlemmar genom att förvänta sig att soldaterna ska riskera sina liv i strid.

Främlingslegionen är emellertid inte bara girig. Den avviker från de flesta militära organisation eftersom den består av en mycket heterogen grupp soldater av olika nationaliteter. Dessutom är det ett karakteristiskt särdrag hos Legionen att så många deserterar innan standardkontraktet på fem år har löpt ut. Sundbergs begrepp ”atomistisk enhet” hjälper till att förklara hur en sådan organisation kan skapa lojalitet hos medlemmarna och få dem att hålla ihop. Hennes perspektiv grundar sig på idén om en stark institution utan starka vänskapsband men med opersonligt kamratskap bland medlemmarna. Enligt henne är det just Legionens heterogenitet som skapar atomism medan dess totala karaktär skapar förutsättningar för enhet. Hon förklarar hur en organisation kan lyckas med sitt ”multikulturella” projekt t.ex. genom att begränsa medlemmarnas sociala band till yttvärlden och motverka skapandet av etniska grupperingar inom legionen. Som Lewis Coser tidigare argumenterat för, upprätthålls en organisations girighet med hjälp av regler som begränsar eller förbjuder förbindelser till andra organisationer och personer som kan uppfattas som ett hot mot dess krav.

Atomistisk enhet som opersonlig sammanhållning kommer till uttryck när legionärer hänvisar till varandra som just ”medlemmar” och inte som ”vänner”. Sammanhållningen bland dessa medlemmar skapas genom idén om ”oss” som ett imaginärt samfund. Den upprätthålls sedan med hjälp av ceremonier, traditioner och metaforen av Legionen som en ”familj”, samtidigt som symboliska gränser i form av hierarkier skapar skiljelinjer mellan individer. Med fokus på de informella mekanismer för social kontroll som fungerar genom vardagen i barackerna, lyfter hon fram praxis så som inbördes övervakning och sociala ritualer som skapar solidaritet och lojalitet till Legionen.

Sundberg använder inte begreppet ”socialisation”, vilket gör att hennes studie också saknar referenspunkter i tidigare forskning om socialiseringsprocesser. Istället väljer hon att analysera Legionen som en total organisation som ”integrerar” sina medlemmar i ett imaginärt samfund. Hon redogör på ett föredömligt sätt för vad det innebär att tillhöra Legionen genom att beskriva rekrytering och träning, samt hur en ”vi-känsla” konstrueras. Hon analyserar också hot mot sammanhållning från formationen av

etniska grupperingar inom Legionen och hur organisation strävar efter att motverka dem. Dessutom studerar hon maktstrukturer genom att kontrastera hierarki och status inom Legionen. Hierarki är ofta en viktig del av en total och girig organisation, men utan möjligheter att nå en högre social status, som inte alltid sammanfaller men militär rang, har frivilliga organisation svårt att motivera sina medlemmar att stanna. Sundberg redogör också för ritualer och andra mekanismer i skapandet av den institutionella gloria som en frivillig total organisation ofta behöver för att behålla sina medlemmar. Hon analyserar hur överträdelser bestraffas och hur befördran, medaljer och andra procedurer används för att legitimera den institutionella ordningen.

Även om den inblick som hon erbjuder i denna mytiska militära organisation på många sätt är beundransvärd och utgör ett intressant bidrag till militärsociologin, skulle en mera komplett analys av dessa mekanismer också kräva att man analyserar de legionärer som deserterat. De skulle möjligtvis ha erbjudit bättre insikter om när och varför dessa mekanismer så ofta misslyckas. Dessutom skulle det ha varit nyttigt att analysera varför medlemmarna tog värvning eftersom variation i motivation kan påverka benägenheten att stanna i Legionen.

För den som är intresserad av militära enheters sammanhållning i strid, vilken har varit tyngdpunkten i tidigare militärsociologisk forskning, är Sundbergs studie visserligen mindre intressant på grund av dess fokus på livet i regementet. Dock läggs grunden för militära enheters sammanhållning under tiden man förbereder sig för strid med hjälp av träning och de processer som socialiserar nya medlemmar i regementet. Dess begränsningar till trots utgör boken ett intressant bidrag till studiet av militära förband genom att kombinera klassisk och modern samhällsteori med empiriskt rika etnografiska data. Sundbergs insyn i livet i Legionen och hennes teori om atomistisk enhet bidrar till vår förståelse av hur en girig organisation med heterogena medlemmar lyckas skapa lojalitet utan personlig solidaritet. Dessutom ger hon ett bidrag till organisationssociologin med sin teori som kan vara en nyttig jämförelsepunkt även i analyser av andra totala organisationer.

Marco Nilsson, Jönköping University

Erik Åsard (red.), *Det blågula stjärnbaneret*. Stockholm: Carlssons, 2016

Donald Trump har blivit vald till USA:s nästa president och ingen vet längre hur världen kommer att se ut bara sex månader framåt i tiden. Desto bättre då att Carlssons bokförlag har publicerat en antologi om de svensk-amerikanska relationerna så att vi kan få någon vägledning om vad den nya administrationen kan komma att innebära för svensk del. Redaktör för boken *Det blågula stjärnbaneret* är Erik Åsard, men även Dag Blank, Ulf Jonas Björk och Wilhelm Agrell bidrar med texter. I förordet förklarar författarna att syftet med boken är att problematisera den utbredda uppfattningen att Sverige är ett "amerikaniserat" land. De menar att detta är en missuppfattning; enbart delar av det svenska samhällslivet kan anses vara amerikaniserade och då alltid på ett

omisskännligt svenskt sätt. Sedan följer tio kapitel där amerikaniseringen av svensk kultur, akademi och politik granskas.

Det mest intressanta bidraget står Wilhelm Agrell för. Han diskuterar där den säkerhetspolitiska dubbla bokföring som Sveriges politiska elit ägnade sig åt under hela det kalla kriget där Sverige i den officiella retoriken förde en neutralitetspolitik men i den inofficiella praktiken hela tiden ingick i USA:s krigsplanering och även låg under supermaktens kärnvapenparaply. Givetvis var USA den dominerande partnern i denna ojämlika relation men Sverige hade också någonting som i hög grad lockade amerikanerna; möjligheten att utnyttja svenskt territorium och FRA för att spionera på Sovjetunionen. Han avslutar sitt kapitel med en oroande reflektion. Efter att ha konstaterat att Wikileaks och Snowden effektivt påvisat att Sverige och USA än idag för en hemlig utrikes- och säkerhetspolitik skriver Agrell att ”Det märkliga var bara att inget hände. Kulissen rämnade, men publiken hade för länge sedan gått hem” (s. 210). Denna observation ställer onekligen obehagliga frågor om tillståndet för demokratin i dagens Sverige. Vad finns det för poäng med att Edward Snowden riskerar fängelse på livstid för att avslöja extrema övertramp av västvärldens underrättelsetjänster om de övervakade medborgarna inte bryr sig? Varför ska forskare, journalister och politiker överhuvudtaget försöka föra en diskussion om vår tids ödesfrågor om det inte längre finns någon allmänhet som är intresserad? Det samhälle Agrell beskriver är en åskådardemokrati utan åskådare.

Dag Blanck skriver i ett annat kapitel om Amerikabilder i Sverige under 1800- och 1900-talen. Han diskuterar här ingående en av den svenska sociologins stora klassiker, Gunnar Myrdals *An American dilemma* från 1944. Kanske är Myrdals verk över rasrelationerna i USA under tiden för Andra världskriget något bortglömt idag, men Blank är tydlig med att boken fick ett enormt genomslag bland intellektuella i USA. Som exempel nämner han att domarna i Högsta domstolen direkt refererade till *An American dilemma* när de i mitten av 50-talet upphävde rassegregationen i det amerikanska utbildningsväsendet. Onekligen en imponerande forskarbedrift av en svensk samhällsvetenskaplig forskare!

En annan intressant text är Erik Åsards första bidrag i antologin med den talande titeln ”USA – landet vi älskar att hata”. Här återfinns mycket intressant empiri. Hur många känner exempelvis idag till att Sveriges förbindelser med USA går tillbaka till 1638 då en grupp svenskar grundade kolonin New Sweden? Eller att Sverige år 1783, då USA som självständig statsbildning existerat i sju år, skrev under ett handelsavtal med nationen? Det är också positivt att Åsard har självförtroende nog att bre ut sig över flera sidor om amerikansk jazz. Han låter jazzen exemplifiera en tes som antologins författare driver genomgående i volymen, nämligen att när Sverige och svenskar har tagit till sig olika amerikanska kulturella, sociala och politiska fenomen har man alltid ”försvenskat” företeelsen under processens gång. Helt korrekt tar han upp Jan Johanssons fantastiska skiva ”Jazz på svenska” från 1963 som en illustration av sin tes. Albumet redovisar en musikalisk resa som tar sin början bland de svarta slaverna på bomullsfälten i den amerikanska södern i slutet av 1800-talet. När musiken når Jan Johanssons nytolkningar av svenska folksånger en livstid senare i Upplands Väsby är

det fortfarande jazz, men en mycket svensk sådan.

Få böcker är invändningsfria och det gäller även *Det blågula stjärnbaneret*. Ulf Jonas Björk jämför i kapitlet ”Motstånd mot amerikanska medier” debatten kring år 2000 om pornografin på kabel-TV med tidigare alarmistiska diskussioner i Sverige såsom oron för indianböcker á la James F. Cooper på 1890-talet samt uppståndelsen kring serietidningar såsom Fantomen på 50-talet. Jag finner liknelsen Björk gör direkt missvisande. Även om han inte explicit använder begreppet är det omöjligt att tolka Björk på något annat sätt än att han anser samtliga tre debatter vara exempel på utbrott av moralpanik i Sverige. När det kommer till indianböckerna och Fantomen delar jag denna analys men den TV-pornografi som visades för femton år sedan är något kvalitativt annorlunda. Anledningen till att det rådde en omfattande samhällsdebatt kring den här pornografin var att den, som exempelvis Alexa Wolf skildrar i dokumentärfilmen ”Shocking Truth” från år 2000, ofta innehöll scener av sadism där män utövade våld mot kvinnor. Man kan omöjligtvis likna dessa filmer vid 50-talets Fantomen eller Stålmannen.

Mycket är annars bra i den här volymen. Antologin är tydligt förankrad i den senaste forskningen, den är generellt sett välskriven och Åsards kommenterande inledande samt avslutande kapitel gör att boken aldrig känns disparat utan hänger ihop. Överlag tycker jag därför att *Det blågula stjärnbaneret* är en bok med många kvaliteter som alla med ett intresse för svensk-amerikanska relationer borde läsa.

Alexandra Franzén, Lunds universitet

Josephine V. Rekers & Kerstin Sandell (red.), *New Big Science in focus: Perspectives on ESS and MAX IV*. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 8. Lund: Lunds universitet, 2016

Det händer något stort och betydelsefullt på lundaslättan: två gigantiska forskningsanläggningar håller på att ta form. Den ena, MAX IV, har redan så smått börjat tas i drift, medan den andra, ESS, ska sätta igång 2019. Anläggningarna brukar beskrivas som olika medel att se in i material – med synkrotronljus respektive spallation. Det handlar om enorma investeringar, MAX kostar närmare tre miljarder medan ESS kostar smått ofattbara 18 miljarder att bygga. Driftskostnaden för de två anläggningar ligger på över en halv miljard per år. Men ESS/MAX IV är inte ensamma när det gäller storsatsningar på väldiga forskningsanläggningar. I Solna har det så kallade SciLifeLab vuxit fram, ett slags gigantisk apparatpark för allehanda biologiska experiment och studier, också det en investering i miljardklassen.

Att denna typ av anläggningar betyder något kan man förstå om inte annat så av prislapparna – de kostar mycket och får därför betydelse för samhällsekonomi men i förlängningen också för utrymmet för annan typ av forskning; forskningsresurserna är inte oändliga och dessa anläggningar påverkar annan forskning, vare sig vi vill det

eller inte. Behovet av samhällsvetenskaplig analys av dem är därför stor: vad är det för slags anläggningar, hur påverkar anläggningarna sättet att bedriva forskning och i vilket samhälleligt sammanhang har de vuxit fram?

Boken *New Big science in focus* är något av en pionjärinsats, där olika perspektiv kring hur denna typ av forskningsanläggningar ska förstås, vad de betyder för sättet att göra vetenskap på, hur de påverkar relationen mellan vetenskap och samhället, men också mellan vetenskapliga discipliner och samhälleliga objekt belyses. Vad händer egentligen med vår förståelse av sociala eller kulturella fenomen när nya vetenskapliga instrument tas i bruk?

Boken avrapporterar ett tvärvetenskapligt projekt vid Pufendorfinstitutet i Lund och erbjuder en rik palett av perspektiv, från de vetenskapssociologiska till de ekonomiska och kulturella. Några av bidragen är i form av intervjuer med internationella besökare, som ger rika perspektiv på hur man ska förstå naturvetenskapens ständiga jakt på att "se" bättre – att få starkare teknologier till sitt förfogande, men också hur de vetenskapliga objekten därmed ändrar form och karaktär. Jutta Haider och Sara Kjellberg, och Kerstin Sandell, fördjupar i sina respektive bidrag den diskussionen och visar på komplexiteten i utvecklingen av instrument vid storforskningsanläggningarna, liksom hur formerna för dataproduktion utvecklas i och genom olika vetenskapliga discipliner. Det är fascinerande läsning för den som vill förstå hur vetenskapen utvecklas inte främst i kraft av enskilda bidrag utan av nya sätt att förstå och producera data.

Utöver fördjupande diskussioner om hur dessa anläggningar skiftar våra föreställningar om hur forskning bedrivs och vilka dess objekt är, handlar bidragen mycket om hur anläggningarnas samhällsanknytning utvecklats. Historikern Catherine Westfall jämför utvecklingen i USA – där denna typ av storforskningsanläggningar är legio, ofta med anknytning till försvars- och energiintressen – och pekar på hur anläggningarna formas av en kombination av lokala, nationella och internationella intressen. Intressen är nyckelordet: om anläggningarna inte kan kopplas till ett intresse av något slag – ofta ekonomiskt men också försvarspolitiskt – kan de helt enkelt inte bli till, samtidigt som de i första hand kopplar upp sig mot olika vetenskapsområden. Westfall pekar på hur dessa olika intressen spelar ut i fallet ESS, där en lokal kontext varit helt avgörande samtidigt som projektet oftast beskrivs som "europeiskt". Olika arenor för legitimitet lever i viss spänning med varandra, med andra ord. Detta med den regionala förankringen är också svårare än man kanske kan tro, vilket Josephine Rekers visar i sitt bidrag. Anläggningarna säljs ofta in med argumentet att de ger en mängd effekter på den lokala ekonomin, men de effekterna är långtifrån garanterade. Det blir inte enklare av att en mängd regionala policyaktörer vill in och på sin kant sälja in anläggningarna som nyttiga för samhällsekonomin. Det blir en oskön blandning av löften och stödprogram som anläggningarna inte enkelt kan leva upp till. En annan "selling point" av anläggningarna är att de byggs med ekologisk hållbarhet som mål – de ska vara självförsörjande med förnyelsebar el, smälta in i landskapet, och naturligtvis också lägga grunden för fortsatt utveckling av hållbar energi via solceller och annan teknikutveckling. Men också här finns det en glipa mellan retorik och praktik, som Anna Kaijser påvisar. Framför allt är anläggningarna en del av en sorts ekono-

derniseringsretorik och – praktik, som inte på allvar tar i frågan om hållbarhetens villkor.

Världen förändras och samhällsvetenskapen med den. Storforskningsanläggningar som ESS och MAX IV ritar om den vetenskapliga kartan och skapar nya förutsättningar för ekonomi och samhällsliv. Vi är därför betjänta av en kritisk analys av vad denna typ av anläggningar egentligen är, hur de motiveras och hur de formar vårt sätt att se på och förstå världen. *New Big Science in focus* erbjuder en bred sammanställning av olika perspektiv på sådan anläggningar, men är av intresse inte bara för dem som specifikt sysslar med vetenskapssociologi eller politisk ekonomi, utan också för den som vill förstå hur vetandet omformar våra grundläggande föreställning och liv om material – och det borde väl täcka in de flesta samhällsvetare. Mer finns naturligtvis att göra och boken kan bara erbjuda en ingång i ett växande fält, men som sådan fungerar den utmärkt.

Mats Benner, Lunds universitet & KTH

Magnus Persson, *Utbildningskontraktets villkor: Utbildningsförlopp på en förändrad gymnasielärutbildning*. Lund: Arkiv, 2016

Institutionen för samhällsstudier vid Linnéuniversitetet har länge haft en stark utbildningssociologisk inriktning och särskilt vad gäller rekrytering till yrkesprogram med professionella anspråk. Där disputerade Magnus Persson i november 2016 på en doktorsavhandling om den lärarutbildning som pågick i blott tio år, från 2001 till 2011. I regeringens proposition 1999/2000:135 kallades den ”En förnyad lärarutbildning” efter den utredning, ”Att lära och leda: En lärarutbildning för samverkan och utveckling” (SOU 1999:63), som för första gången i svensk historia föreslog att läraryrket i ungdomsskolan borde ses som ETT gemensamt yrke. Den kan sägas ha varit ett led i en främst socialdemokratisk skolpolitisk strävan till ökad jämlikhet. Utbildningsvetenskap var det nya forskningsämnet som bland annat skulle innehålla den gemensamma lärarkompetensen. Det ingick i det s.k. allmänna utbildningsområdet, där vissa moment undervisades gemensamt för olika inriktningar på programmet. Utifrån förändringar i lärarutbildningen och utbildningens status på det högre utbildningsfältet, studeras i avhandlingen en årskull lärarstudenter med inriktning mot gymnasie- eller ämneslärare och deras syn på sin utbildning från början till slut jämte deras förväntningar på yrket.

Ämneslärarutbildningen har en lång akademisk tradition skild från den historiskt senare folkskole- och seminarietraditionen. Yrkena representeras av Lärarnas Riksförbund respektive Sveriges Lärarförbund. Läraryrkenas yrkesutövning kännetecknas av starka traditoner, där lokala skolkulturer ofta präglar nyanställda lärares arbete. Läraryrkena har traditionellt haft en hög grad av ärftlighet men knappast så längre. Var fjärde lärarbarn valde i början av 1990-talet själv ett läraryrke, men 2009 var det

bara var tionde. Ämnesläraryrket har också haft en relativt hög status. Med yrkets expansion och den högre utbildningens expansion har denna status sjunkit, och antal sökande till utbildningsplatserna på lärarprogrammet har varit vikande.

Persson använder begreppet kontrakt för att diskutera relationer. Relationen mellan studenter och utbildning ses som ett utbildningskontrakt – ett informellt samhälleligt kontrakt. Studenter har föreställningar om hur deras framtida arbetsmarknad och yrkesutövning kommer att te sig. Utbildningskontraktet innehåller ett arbetsmarknadskontrakt och ett undervisningskontrakt. Arbetsmarknadskontraktet avser relationen mellan studenters föreställningar om den framtida arbetsmarknaden och utbildningsgivares sätt att organisera utbildningen så att den förbereder studenter för den framtida arbetsmarknaden. Undervisningskontraktet beskriver relationen mellan studenters förväntningar och den konkreta undervisningsverksamhet de möter (lärare, undervisning, examinationer). Det är en hypotes att arbetsmarknadskontraktets dominans över undervisningskontraktet förstärks allteftersom utbildningen fortlöper. Den baseras dels på att studenterna kommer allt närmare ”skarpt läge” på arbetsmarknaden, vilket torde accentuera behovet av att inhämta yrkesrelevant kunskap, dels på att studenterna redan har förvärvat yrkesrelevant kunskap under utbildningen som ger förmåga att efterfråga mer adekvat undervisning för att tillgodose det som behövs för att kunna praktisera yrket.

Persson använder vidare Bourdieus fältteori och utvecklar där för det första utbildningsförloppets objektiva villkor – bortom studenters avsikter. Avsedd selektion handlar om formella och officiella rekryteringsprinciper som särskilda bestämda meriter. Icke avsedda handlar om hur studenter väljer med hänsyn till vad de vet och vad de vill enligt de erfarenheter de har gjort och de resurser de har med sig. Nedärvda resurser är sådana som de har med sig och förkroppsligat hemifrån och som bildar självklara förhållningssätt och utgör en slags inofficiell valuta som kan växlas in på ett visst fält. Förvärvade resurser är sådana som betyg och formella meriter som man uppnår och tilldelas, och de bildar en slags officiell valuta.

För det andra utvecklar han utbildningsförloppets subjektiva villkor, vilket däremot gör kompositionen av utbildningsresurser och vissa utbildningsförlopp mer eller mindre utförbara, eftersom individers handlingsutrymme kringgärdas av socialt inkorporerade uppfattningar om vad som är synligt och möjligt. Kringgärdandets uttryck kan uppfattas som ett system av varaktiga och genomförbara sociala dispositioner. Enligt Persson får det mycket centrala begreppet habitus i Bourdieus handlingsteori därmed en koncis definition.

Avhandlingens egen empiri baseras på en enkät till en årskull studenter i Växjö som avsåg att bli gymnasielärare (62 st). Intervjuer med nio av dessa (med höga, medel respektive låga meriter) och vid tre tillfällen plus en uppföljning på mejl efter examen. Denna del utgör en slags longitudinell studie. Första intervjun handlade om deras utbildningserfarenheter och den andra om ett återberättande om val och erfarenheter, medan den tredje innehöll tre ritövningar om yrkesval, framtida yrke och anknytning till hemort respektive studieort. Utöver denna egna empiri använder Persson flitigt resultat från andra studier jämte utbildningsstatistik.

Bland resultaten i avhandlingen visas att andelen studenter med starka medelbetyg utgjorde en fjärdedel, men att den minskade från 1990 till 2009 på alla delar i ämneslärarutbildningen men mest i samhällskunskap. Andelen studenter med höga betyg var, liksom 1990, lägre på lärarutbildningen än den högre utbildningens medelvärde i allmänhet 2009. Andelen studenter med låga medelbetyg hade däremot ökat markant inom högre utbildning men i synnerhet på lärarutbildning för äldre barn. Nästan alla delar av lärarutbildningen var överrepresenterade när det gällde meritmässigt resursvaga studenter och underrepresenterade när det gällde meritmässigt resursstarka studenter. Denna tendens har en längre tid varit särskilt stark när det gäller ämneslärarutbildningen. Nedgången tycks snabbare än exempelvis på förskollärarutbildningen och i den högre utbildningen generellt. Detta betyder att andelen studenter från studievana hem 2009 var lägre än högskolans genomsnitt, vilket inte var fallet 1990, och lärarutbildningen hade därmed tappat studenter från studievana hem. Det gällde särskilt ämneslärarutbildning med inriktning mot matematik/NO samt lärarutbildning med inriktning mot årskurs 1–7.

I den studerade årskullen kom så gott som alla in utan selektion på den sökta utbildningen. Men den hade ändå samtidigt stor variation både vad gäller meriter och social härkomst. Här ges sedan berättelser och jämförande analyser av hur några av de tio intervjuade studenterna resonerade om sina olika resurser för att välja och genomföra utbildningen. Bland de nio panelstudenterna identifierade Persson tre olika utbildningsförlopp: det fullföljda, det avbrutna och det växlade, dvs. de som gick vidare till annan utbildning eller yrke.

Ett starkt skäl att fullfölja eller hoppa av tycktes vara praktiken i den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU). Dess stora betydelse var att studenten där får syn på och jämför med sina förebilder från egen skolerfarenhet, och där bekräftades inte bara att yrkesrollen motsvarade studenternas föreställningar, utan gjorde också tydligt vilken kunskap en gymnasielärare måste förvärva för att kunna utöva yrket.

Undervisningen förväntades vara relevant i relation till hur studenterna föreställde sig praktiken i det framtida yrket – föreställningar som formats innan de började utbildningen och som sedan förstärktes särskilt under utbildningens praktiska moment. Studenter med små nedärvda utbildningsresurser visade sig starkt inriktade på arbetet som lärare. Man lär sig på jobbet. Studenter med stora resurser tenderade istället att växla över till annat, vilket gör att yrket tappar personer med stora resurser.

Läraryrket lockade innehållsligt. Yrkets speciella arbetsinnehåll, arbetsmiljö och arbetsförhållanden attraherade studenterna att söka sig till gymnasielärarutbildningen. Undervisning som bekräftade det förväntade innehållet uppfattade studenterna som nyttig och relevant. Motsatsen gällde för sådant som inte kunde kopplas till framtidens yrkesvär. En konsekvens av detta var att utbildningens praktiska inslag (VFU) tillskrevs stor betydelse och bidrog till att definiera hur den universitetsförlagda yrkesutbildningen (av studenterna främst identifierad som AUO) borde utformas.

Förutom yrket så var det själva ämnet som lockade att bli ämneslärare och gymnasielärare. Det var hela 90 procent som ansåg att intresse för ett särskilt ämne var viktigt. Ännu högre var andelen bland lärarstudenter till grundskolans senare år, 97

procent. Ämnesanknytningen har alltid utgjort en mycket viktig del i läroverks- och gymnasielärares identitet och kollegialitet. Det tycktes vara fallet också bland dessa studenter.

Yrkets sociala position lockade också. Det handlade då om att få en *tillräckligt* god position och undvika att fastna i lägre positioner på arbetsmarknaden. Lärarutbildning och läraryrket har traditionellt varit något av en kungsväg för de folkliga klassernas mest studiebegåvade barn. Det gällde inom seminarietraditionen som flyttades in i högskolan 1977. Men även ämneslärarutbildningen har nu blivit synlig och ett alternativ för dessa sociala grupper. Studenter med stora nedärvda utbildningsresurser tenderade däremot att välja bort denna utbildning som tycktes förlora i status.

Avhandlingen baseras alltså på en begränsad egen empiri från en årskull vid en högskolas ämneslärarprogram med både enkät och återkommande intervjuer med nio studenter. Jämförande analyser av de senare ger ändå fina illustrerande exempel på processer vilka ter sig individuellt rationella och som reflekteras mot de strukturella villkoren och förändringarna, vilka Persson formulerar från andras registerstudier och från nationell statistik. Det övergripande resultatet och kunskapsbidraget handlar om hur aktörer följer sina intentioner och oavsiktligt deltar i att reproducera utbildningens klasskiljande mekanismer och deras legitimitet – något som Bourdieu och Passeron konstaterade i sin mycket refererade bok *La Reproduction* från 1970. Det placerar avhandlingen på det utbildningssociologiska forskningsfältet samtidigt som den fyller kunskapsluckan om svensk ämneslärarutbildning på högskolefältet.

Lennart G. Svensson, Göteborgs universitet, Fakultetsopponent

Mattias Gardell, *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs*. Stockholm: Leopard förlag, 2015.

Prof. Mattias Gardell ved Uppsala Universitet har som religionsviter i mange år levert sentrale bidrag til forskning og kunnskap om høyreekstremisme, rasisme, diskriminering og islamofobi, ikke minst i Sverige, men også i andre skandinaviske land. I Norge ble Gardell en offentlig person med publiseringen av den norske oversettelsen av hans standardverk *Islamofobi* i 2011 (Gardell 2011), som avstedkom mye og tidvis svært usaklig medieomtale av Gardell selv og hans bok fra en rekke norske liberale anmeldere og mediekomentatorer. Bedre ble det ikke da Gardell vitnet som sakkyndig vitne for forsvaret i den såkalte 22. juli-rettssaken etter den norske høyreekstremisten Anders Behring Breiviks doble terrorangrep på Regjeringskvartalet i Oslo og på AUFs sommerleir på Utøya 22. juli 2011, hvor til sammen 77 mennesker, de fleste av dem norske tenåringer, ble massakrert. For Gardells vitnemål i 22. juli-rettssaken bidro til å punktere den utbredte myten i norsk medieoffentlighet og politikk hvorved tilfellet Behring Breivik og det verste terrorangrepet i moderne norsk historie blir lest og fortolket som 'en gal manns verk' snarere enn som uttrykk for handlingsimpulser

forankret i og motivert av høyreekstrem ideologi. I konteksten av dette vitnemålet erklærte Gardell Behring Breivik som høyst gjenkjennelig i kontekst av forskningsbasert kunnskap om høyreekstremisme, noe en del norske medieredaktører fant særdeles provoserende. I Norge trodde mange i de første månedene etter 22. juli 2011 at disse dramatiske og traumatiske hendelsene skulle medvirke til at man tok høyreekstre holdninger og retorikk knyttet til innvandrere og minoriteter generelt, men muslimer spesielt, men også de klare og demonstrerbare forbindelseslinjene mellom høyreekstrem og høyrepopulistisk retorikk på dette feltet, og det voldspotensialet som finnes i denne retorikken mer alvorlig. Det har imidlertid definitivt ikke skjedd i Norge: på sosiale medier og i nettavisenes kommentarfelt er tonen nå i 2016 om noe krassere og mer hatsk enn den var før 2011. Og dette handler selvsagt blant mye annet om den utstrakte grad av politisk og samfunnsmessig fornektelse av høyreekstremismen som et problem og en utfordring som fortsatt karakteriserer det norske samfunnet fem år etter. Ulikt i Sverige, hvor Sveriges Forskningsråd har et eget program for forskning på rasisme hvor man nylig har bevilget millionbeløp til nettopp forskningsinitiativene til Gardell og hans kollegaer i Uppsala på dette felt, har det i Norge for alle praktiske formål vist seg umulig å få finansiert kritisk og uavhengig forskning på rasisme de siste fem årene.

Det er blant annet denne bakgrunnen som gjør Gardells bidrag til forskningslitteraturen på dette feltet så viktig. Med sin foreløpig siste bok *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs* har Gardell sin vane tro lykkes i å nå utover en rent ut faglig leserkrets. Det skyldes ikke minst det faktum at Gardell behersker og villig anvender seg av kriminalromanens dramaturgi, språk og fremstillingsgrep. Men også at han i sin søken etter forklaringer på tilfellet Peter Mangs også opererer i et forskningsetisk grenseland, og krysser en del grenser som andre forskere nok ikke hverken kunne eller ville ha gjort. Her tenker jeg særlig på Gardells valg om å intervju Anders Behring Breivik i fengselet i Skien (som den eneste forsker som hittil har gjort dette; andre forskere har avslått på grunn av de betingelser Behring Breivik har stilt, og vel vitende om risikoen for å la seg bruke for å generere ny oppmerksomhet for Behring Breiviks høyreekstre ”sakk”). Men også på hans intervjuer med Rudolf Mangs, Peter Mangs dypt rasistiske og høyreorienterte far i Boca Raton i Florida i USA (en far som ikke bare ble holdt løpende orientert av sønnens selv om hans drapsorgie i det Malmø som faren selv hadde forlatt, men som også impliserer seg selv som kriminelt medskyldig i sønnens mange drap ved å fortelle åpent om de våpendeler og utstyr som han selv bidro til å forskaffe til sønnen). Og på hans intervjuer med Peter Mangs selv, hvor Gardell går langt i å implisere Peter Mangs i drap han verken er blitt tiltalt eller dømt for.

For en norsk forsker, som selv fulgte tilfellet Anders Behring Breivik, hans høyreekstre tekster og saken mot ham nokså tett (Bangstad 2014) er parallellene med tilfellet Peter Mangs nokså påfallende: den samme ustabile oppveksten med en fraværende, men ofte idealisert og patriarkalsk farsskikkelse som representerer oppadstigende sosiale mobilitet der moren og han selv representerer nedadstigende sosial mobilitet; det grandiose selvbildet og den akutte narssistisk-orienterte mangelen på empati med andre mennesker; den samme tiltrekningen til høyreekstrem ideologi og konspirasjonsteorier; den samme fraværende evnen til å etablere noen som helst varige forhold til kvin-

ner. Det fremstår med andre ord ikke som særlig overraskende at Behring Breivik og Peter Mangs har hatt en etter hvert omfattende brevveksling seg imellom, og uttrykt gjensidig beundring for hverandres grufulle og gruoppvekkende handlinger. Det kan fremstå som nokså paradoksalt, gitt den ulike rettspraksisen og den ulike lovgivningen i henholdsvis Sverige og Norge hva angår strafferettslig utilregnelighet at det faktisk var Peter Mangs, og ikke Anders Behring Breivik, som endte opp med en erklæring om strafferettslig utilregnelighet. Gardells bok kan blant mye annet leses som en polemikk mot de rettslige og politifaglige slutninger som ble trukket i Mangs-saken, en polemikk som er forankret i en overbevisning om at Mangs i likhet med Breivik først og fremst må leses i kontekst av den høyreekstre og rasistiske tankeverden de over flere år eksponerte seg selv for forut for sine drapshandlinger. På bakgrunn blant annet av hans egen forutgående forskning på amerikansk høyreekstremisme, behersker Gardell denne høyreekstre tankeverdenen og dens litterære og populærkulturelle uttrykk og avtrykk i bloggofæren, som få andre forskere i vår tid. Gardells veksling mellom Mangs egne tekster og den høyreekstre og rasistiske litteraturen Mangs skriver seg inn i er både innsiktsfull og veldokumentert i form av et utall fotnoter og referanser. Som leser imponeres man også over Gardells omfattende kildearbeid og dokumentasjon i form av politirapporter, av beskrivelsene av de betydelige samfunnsmessige og demografiske endringer i det post-industrielle Malmø som Peter Mangs vokste opp i, og av Gardells evne og vilje til å bruke tid på å møte høyreekstre massedrapsmenn og høyreekstre sympatisører ansikt til ansikt.

Hvis man skal kritisere denne boken for noe måtte det imidlertid være Gardells allvitende fortellerstemme, som synes hentet fra den sosialrealistiske romanen, og som han litt for ofte anvender med det formål å belyse Peter Mangs egen sinnsstemning, tanker og beveggrunner i kontekster hvor en mer reservert og forbeholden forsker ville ha nøydt seg med å konstatere at kildematerialet møter sin begrensning her.

Etter at Sverige lenge fremstod som noe av et politisk og samfunnsmessig unntak fra en foruroligende utvikling i de skandinaviske land de siste tiårene, fremstår det som mer og mer tydelig at Sverige liksom Norge og Danmark står i en historisk overgangsfase hvor raskt økende sosial og økonomisk ulikhet, nyliberal globalisering, koblet med populære forestillinger om hvit marginalisering og en fremvoksende hvit identitetspolitikk tilbyr et rikt jordsmonn for den ytre høyresidens mainstreaming av høyreekstre ideer og retorikk. Mattias Gardells bok er en særdeles viktig påminnelse om voldspotensialet som ligger i denne mainstreamingen i vår tid, ikke bare i Sverige og Skandinavia, men også i Europa for øvrig og i USA. Med bakgrunn også i det faktum at Lasermannen Johan Arsenius var et av Peter Mangs store forbilder, kan den med fordel leses sammen med både Gellert Tamas' klassiske *Lasermannen* (Tamas 2002) og Tamas' nye bok (Tamas 2016).

Sindre Bangstad, Institutt for kirke-, religion- og livssynsforskning, Oslo

Mona Lindqvist, *Speaking about social suffering? Subjective understandings and lived experiences of migrant women and therapists*. Karlstad: Department of Social and Psychological Studies, Karlstad University, 2016

Mona Lindqvist beskriver i det inledande kapitlet av sin sammanläggningsavhandling i sociologi det spänningsfält som finns mellan den auktoritära betydelsen av hälsa och välmående och den mer aktörsdrivna betydelsen. Lindqvist utgår från den senare där sociala determinanter så som fattigdom, stigmatisering och avsaknad av vård lyfts som problem som skapar ohälsa. Avhandlingen är baserad på två empiriska studier som syftar till att belysa detta spänningsfält från två olika perspektiv: Den första studien syftar till att belysa invandrade kvinnors föreställningar om mental (o)hälsa samt deras egna erfarenheter av terapibehandling inom svensk psykiatri. Den andra studien syftar till att beskriva och förklara dels hur terapeuter tolkar och upplever möten med invandrade kvinnor och dels vilka arbetsmässiga villkor som präglar dessa möten.

En central teoretisk utgångspunkt i avhandlingen är postkolonialismen. Lindqvist lutar sig här mot framförallt Derrida och konstaterar att verkligheten och språket inte kan skiljas från varandra, vilket enligt Lindqvist leder till att t.ex. invandrade kvinnor ofta presenteras som underordnade, svaga, sköra och sjuka och därmed ställs i kontrast till bilden av den västerländska kvinnan (s. 31). Den andra teoretiska utgångspunkten är postkolonial feminism och där menar författaren att genus ska ses som sammankopplat med, och artikuleras tillsammans med, andra privilegerings- och förtryckarsystem så som ras, klass, ålder och sexualitet. Här lutar sig Lindqvist främst mot teoretiker som Mohanty och Spivak. Som tredje teoretiskt utgångspunkt diskuterar författaren hälsobegreppet och sällar sig till den fenomenologiska skolan där ohälsa ses som något som ligger bortom det fysiska, mentala och sociala lidandet och inkluderar det lidande som hindrar en person i sitt vardagsliv. Den fjärde och sista teoretiska utgångspunkten har Lindqvist hämtat från emotionssociologin. Lindqvist menar att den moderna västerländska dikotomin ställer logiskt tänkande och känslor emot varandra. På liknande sätt menar hon att den dikotomin positionerar icke-västlänningar (min översättning av non-Westeners) som de känslolösa och irrationella, och som motsats till västlänningar (s.44). Lindqvist sällar sig därför till det ”radikala perspektivet” inom emotionsforskning och menar (på basis av Williams 2002) att där logiskt tänkande och känslor är separerade kommer ohälsa endast att handla om att ställa diagnos.

I artikeln *”Like a white crow”: migrant women and their emotion work in Sweden*, publicerad i *International Journal of Work, Organization and Emotion*, analyseras invandrade kvinnors känslor med särskilt fokus på känslornas roll i processen att integreras in i det svenska samhället. I artikeln analyseras sex livsberättelser och resultaten visar att normer kopplade till hur man förväntas uttrycka känslor och bete sig i samhället ledde till att kvinnorna kände skam över att ses som annorlunda samtidigt som kvinnorna också modifierade dessa normer och känsloregler till sin egen fördel och på det sättet inte riskerade att förlora sin egen självbild. Detta menar Lindqvist bör förstås som en typ av ”främlingshabitus”.

Artikel två; *Tid och emotioner i psykiatrin* är accepterad för publicering i tidskrif-

ten Arbetsmarknad och Arbetsliv och här ligger fokus på terapeuternas arbetsvillkor. Lindqvist kombinerar i denna artikel fokusgruppsintervjuer och individuella intervjuer med terapeuter som arbetar med invandrade kvinnor. Här konstaterar Lindqvist att känslorarbete är en förutsättning för en lyckad psykiatrisk behandling men också en förutsättning för att terapeuterna ska kunna hantera sitt eget jobb. I artikeln visar Lindqvist att terapeuternas eget känslorarbete inte hinns med p.g.a. de höga krav som ställs på terapeuterna från ledningen. Tidsbristen i kombination med de högt ställda kraven ledde till att terapeuterna kände en viss känslomässig distansering till de som behandlades, då terapeuterna inte fick tid att bearbeta sina egna känslor.

I artikel tre *Migrant women's negotiation of belonging through therapeutic relationships*, samförfattad med Åsa Wettergren och inskickad till International Journal of Migration Health and Social Care, undersöker författarna 12 invandrade kvinnors erfarenheter och känslor kopplade till deras roll som mottagare av psykoterapibehandling i Sverige samt deras motiv till att söka psykiatrisk vård. Här visar författarna att det inte bara är trauman från förr som får fysiska och psykiska konsekvenser utan även förlusten av socialt kapital och känslor av exkludering, isolation och främlingskap i Sverige. Den garanterade tillgången på vård som kvinnorna fått genom sitt medborgarskap handlade också om att de i mötet med terapeuterna skapade en känsla av samhörighet i det svenska samhället.

I den fjärde och sista artikeln *Emotional labor/emotional work and harboring strategies done by health care professionals*, som Lindqvist författat tillsammans med Eva Olsson och som är inskickad till Journal of Political Power, står terapeutrollen ännu en gång i fokus. I denna artikel har två fokusgruppintervjuer med totalt sex terapeuter kombinerats med individuella intervjuer med fem terapeuter. Artikeln visar att terapeuterna hade olika strategier för att hantera krav kopplade till känslorarbete beroende på hur detta arbete organiserades och styrdes på deras respektive arbetsplatser. Författarna visar här att ensamarbete och tidsbrist ledde till att terapeuter fick arbeta igenom andras och sina egna känslor, på raster och under toalettpauser.

Jag anser att denna avhandlingens främsta styrka ligger i det bidrag som görs i artikel tre och fyra eftersom de tillsammans bidrar till förståelsen av känslorarbete från två olika perspektiv (de behandlade kvinnornas perspektiv och terapeuternas perspektiv), samtidigt som de ger en analys av hur människor inom olika organisatoriska sammanhang förhåller sig till och gör motstånd mot det känslorarbete som de förväntas göra. Från de behandlade kvinnornas perspektiv visar Lindqvist på ett övertygande sätt att känslorarbetet för dem främst handlar om hur de förhåller sig till de professionella ramar som terapeuterna sätter. Från terapeuternas perspektiv handlar begränsningen i känslorarbetet främst om att det inte får plats i den slimmade psykiatriorganisationen. Avhandlingen ger också ett viktigt bidrag till emotionssociologin genom att lyfta fram invandrade kvinnor röster i detta fält. Vi får förståelse för hur man, med hjälp av att studera känslorarbete inom ramen för institutionella möten mellan migranter och välfärdspersonella, kan få fatt i dimensioner så som upplevd diskriminering och exkludering på ett bra sätt.

Det som jag anser är avhandlingens mindre starka sidor handlar om dess teoretiska

inramning som främst finns i kappan, och om hur relationen mellan detta teoretiska ramverk, empiri och artiklarna ser ut. Min första invändning handlar om tidigare forskning där jag saknar en demografisk forskning om kvinnors och framförallt invandrade kvinnor psykiska ohälsa. Trots att Lindqvist hävdar att vissa diagnoser till exempel schizofreni inte har någon "tvärkulturell validitet" (s.21) visar demografiska studier (se t.ex. Anna Clara Hollanders studier från 2011, 2013 och 2016) på att skillnader i psykisk ohälsa finns både inom kategorin utlandsfödda och mellan kategorierna utlandsfödda och svenskfödda. Lindqvist tar upp Folkhälsomyndighetens rapport från 2007 som visar att psykisk ohälsa är dubbelt så vanligt hos kvinnor med utomeuropeisk bakgrund i Sverige än hos kvinnor i Sverige generellt. Detta är viktigt och jag tror att ett kapitel som redovisar forskning om denna ojämlikhet i hälsa bland olika grupper i Sverige hade varit bra. Det är förvisso så att kvinnorna i studien både är aktiva subjekt som etablerar och underhåller personliga, professionella och intima relationer i det nya samhället, och samtidigt utsatta och i behov av vård (s.19), men samtidigt visar Lindqvists studier (och det blir speciellt tydligt i artikel tre) att det är just det faktum att kvinnorna har tillgång till vård genom sitt medborgarskap som gör att de söker hjälp mot sitt lidande. Kvinnornas aktörskap och psykiskt välmående bör i detta fall anses som villkorat av tillgängligheten till bra vård, en slutsats som jag menar kunde ha lyfts mer i diskussionen.

Detta för mig in på min andra invändning som är mer av teoretisk karaktär och handlar om medborgarskapets betydelse för särskilt utsatta grupper. Medborgarskapet visar Lindqvist spelar en mycket viktig roll för kvinnorna i studien då det är ett villkor för att de ska få denna typ av professionell hjälp. Jag tror att analysen av kvinnornas förhandlande om professionella gränser och deras känslor skulle ha lyft om Lindqvist lutat sig mer på t.ex. medborgarskapets olika dimensioners betydelse för att minska dessa kvinnors lidande. Avhandlingens viktigaste bidrag har med detta att göra, nämligen att där de organisatoriska och professionella förutsättningarna finns använder människor denna möjlighet för att bearbeta lidande. Bilden man lämnas med efter att ha läst avhandlingen är att kvinnorna i studien, genom sitt medborgarskap, får möjlighet att i en organiserad miljö bearbeta sina känslomässiga trauman från det förflutna och i nuet, samtidigt som terapeuterna varken har tid eller resurser för att bearbeta sina egna känslor. Denna diskrepans tycker jag kunde ha lyfts ännu mer eftersom det just pekar på att individer oavsett position agerar utifrån de kontextuella förutsättningar som finns. Avhandlingen handlar, i allra högst grad, om samtal om socialt lidande något som Lindqvist visar på ett övertygande sätt vilket gör att frågetecknet i titeln, i min mening, är en aning överflödigt.

Sammanfattningsvis är avhandlingen ett viktigt bidrag till vår sociologiska förståelse av institutionella möten och styrkan ligger i att Lindqvist belyser dessa möten från två olika perspektiv. Att den fokuserar på behandlade kvinnor som invandrat gör också att avhandlingen bidrar till vår förståelse av dessa institutionella möten från ett IMER-perspektiv.

Mats Franzén, Nils Hertting & Catharina Thörn, *Stad till salu: Entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos, 2016

Denna bok tar fasta på entreprenörsurbanismens framväxt och utveckling i Göteborg och Stockholm sedan 1970-talet och undersöker dess konsekvenser för det offentliga rummet och dess demokratiska funktion. Vad är då entreprenörsurbanismen? Begreppet utvecklas med utgångspunkt i den marxistiske geografen David Harvey, som under sent 80-tal använde begreppet *entrepreneurialism* för att beteckna en typ av urban styrning där tillhandahållandet av service åt en stads invånare alltmer underordnas behovet att uppmuntra lokal tillväxt. Historiskt är entreprenörsurbanismen svar på 70-talets industriella kris ("fordismens kris") som satte stopp för såväl efterkrigstidens boom som modernistisk stadsplanering. I försöket att bryta den ekonomiska stagnationen blir stadsplaneringens ledstjärna att marknadsföra och "sälja" staden utåt i global konkurrens med andra städer för att locka till sig investeringar och kapitalflöden. Staden blir ett varumärke som måste stärkas och göras attraktivt genom evenemang och ikonarkitektur, genom bakgator som piffas upp till fashionabla gångfartsområden, och genom en lagom kreativ och stimulerande atmosfär som dock inte får upplevas som otrygg.

Boken är resultatet av många års arbete och är uppbyggd kring fyra fallstudier: två kring stadskärneutveckling i Göteborg och Stockholm och två kring klotterpolitik i samma städer. För att fånga upp skillnaderna mellan de två städerna använder författarna begreppet "urban regim" som står för de stabila och informella relationer mellan olika lokala intressen som möjliggör och sätter gränser för den lokala stadspolitiken. Kortfattat har entreprenörsurbanismen i Göteborg gynnats av en rad omständigheter: staden drabbades hårdare av 70-talskrisen än Stockholm, den småskaliga fysiska bebyggelsen var lättare att ta i bruk för att skapa en attraktiv innerstad och staden hade sedan tidigare en etablerad politisk konsensuskultur i "Göteborgsandan" som kunde tas i bruk för privat-offentliga samverkansprojekt.

En styrka med boken är att den så tydligt tar upp hur skiftande regionala bakgrunder skapar olika förutsättningar för entreprenörsurbanismen. "Entreprenörsurbanismen", skriver författarna, "framstår som ett kort att spela framför allt för den stad som har svårt att ta sig ur fordismens kris och berövats stora delar av sin industri, utan att denna har ersatts med någon annan företagsamhet av vikt" (s. 376). Känsligheten för regionala skillnader hjälper inte bara författarna att förstå skillnaden mellan Stockholm och Göteborg utan öppnar också upp för en potentiellt fruktbar analys av andra städer med olika position i den globala kapitalistiska ekonomin.

Ytterligare en styrka är att boken visar att entreprenörsurbanismen inte drivs av anonyma, automatiska marknadsprocesser, utan av medvetet och strategiskt handlande aktörer. Framför allt ligger fokus på relativt ljusskygga samverkansnätverk mellan kom-

mun, handel och fastighetsägare. I Göteborg har således ”Innerstaden Göteborg” haft stort inflytande på en rad projekt medan ett motsvarande nätverk i Stockholm, ”City i samverkan”, haft mindre stöd från staden och mindre framgång. Skillnaden, menar författarna, ska förstås i ljuset av Stockholms starka ekonomiska ställning som gör att de entreprenörsurbanistiska partnerskapen inte framstår som lika angelägna för stadens politiker.

I relation till klotterpolitiken följer författarna nolltoleranspolicyns uppgång och fall i Stockholm och Göteborg. Som de påpekar blir denna policys genomslag i de två städerna rentav mer drastiskt än i förebilden New York eftersom inga lagliga väggar överhuvudtaget medgavs. Intressant nog motiverades inte klotterförbudet från officiellt håll med behovet att ”sälja staden”, som man hade kunnat tro. Istället rättfärdigades det med kameralt förvaltningstänkande och ett paternalistiskt språk som betonade social omsorg om ”ungdomar på glid”. När nolltoleransen avskaffades skedde detta däremot med entreprenörsurbanistiska argumentet: graffiti försvaras nu som en tillgång för staden och en motor för kreativitet.

En intressant observation är att den entreprenörsurbanistiska omvandlingen av innerstaden till stor del sker genom vad författarna kallar de ”små detaljernas” eller ”de små stegens” politik. Snarare än om spektakulära eller storslagna projekt handlar det om att ändra små detaljer i stadsrummet för att skapa den rätta atmosfären eller om små konkreta verksamheter som inte väcker negativ uppmärksamhet. Bakom detta menar författarna att det ligger en politiseringsrädsla. Man vill inte märkas för mycket. Man vill inte upprepa de ”dåliga” erfarenheter som uppstått när projekt politiserats och blivit föremål för debatt och protester – något som skedde vid försöken att förbjuda gatamusik i Göteborg, hindra restauranger i Stockholm från att ge överbliven mat åt hemlösa, öka antalet ordningsvakter på eller glasa in delar av Sergels torg eller stänga ner soppkök i Stockholm. ”Små” steg och detaljer behöver dock inte utesluta brutalitet och hårdare former av uteslutning. Snarare handlar det om en balansgång. Säljandet av staden kan samexistera med nolltolerans, avvisande av uteliggare och – kan man idag tillägga – rop på tiggeriförbud. En tolkning som ligger nära till hands är att entreprenörsurbanismen gärna tar till ”hårda tag” när den upplever att de drabbade är så marginella eller det förväntade motståndet så svagt att den inte behöver frukta en politisering.

Motviljan mot politisering märks också i de diskursiva förändringar som gått hand i hand med entreprenörsurbanismen. Som författarna visar förskjuts ”allmänintresset” i äldre myndighetsdokument alltmer mot en betoning på det ”gemensamma intresset”. Där det förra är ett intresse som tänks garanteras av en opartisk stat som står över särintressena, tänks det senare istället uppstå i ömsesidigt gynnsamma relationer mellan kommun och andra marknadsaktörer. Kommunens roll förändras därmed: snarare än att balansera särintressen och därmed främja allmänintresset reduceras den till att bli ”en spelare bland andra i en win-win situation” (s. 385).

Att så lite uppmärksamhet ägnas områden utanför stadskärnan är en aning beklagligt eftersom dessa områden – som författarna själva påpekar – ofta använts aktivt just för varumärkesbyggnad. I Stockholm har det ofta varit områden som Gamla

stan, Södermalm eller skärgården som lyfts fram i varumärkesbyggandet snarare än det "cityområde" boken fokuserar på och där dessa områden inte ingår, och Göteborg säljs till stor del genom stora projekt i områden utanför innerstaden, som Älvstranden. En principiell diskussion av hur entreprenörsurbanismen skiljer sig åt inom och utanför stadskärnan hade varit intressant. Medan "små" steg och detaljer utmärker omformningen av stadskärnan finns uppenbarligen utanför denna en större beredskap att tillgripa spektakulära och storskaliga lösningar, som exempelvis det planerade Karlatornet på Hisingen i Göteborg. Här väcks frågan om det bara är ljusskygghet som gör att nätverken tar till "små steg" i stadskärnan – en kompletterande förklaring kanske är att denna ofta är tillräckligt attraktiv för kapital ändå, utan stora steg?

Boken belyser också på ett utmärkt sätt motsättningar i entreprenörsurbanismen. En konflikt uppstår lätt mellan fastighetsägare och handel när satsningarna på en uppgraderad innerstad leder till att företag och restauranger inte har råd att betala hyran. För staden som helhet är förmodligen den största motsättningen att staden vill marknadsföra sig som trygg och vacker, men gör det genom en policy som samtidigt accelererar ojämlikhet, uteslutning och segregation. Snarare än den vackra, trygga stad man vill skylta med blir resultatet en polarisering där samhällsklyftor synliggörs.

Fastän bokens fokus inte ligger på protester och motstånd är detta ändå en fråga som den pekar fram mot och på olika sätt belyser under framställningens gång. Vilket motstånd är möjligt mot entreprenörsurbanismen och hur kan det offentliga rummet försvaras? Som nämnts gör författarna poängen att entreprenörsurbanismen, åtminstone i stadskärnan, vill undvika uppmärksamhet och kontroverser. Förändringar ska helst ske smidigt och smygande, utan att hamna i offentlighetens ljus. Detta pekar på entreprenörsurbanismens svaga punkt: att "den inte tål att politiseras" (s. 386). Boken ger också många exempel på framgångsrika protester. Men ibland hjälper inte protester. Skenbara segrar visar sig leda till kooptering – som när kritiken av funktionalismen under 70- och 80-talen beredde väg för skiftet mot entreprenörsurbanism eller när försvaret av graffiti under nolltoleranspolicyens dagar senare införlivades i en diskurs om kreativa städer. I slutkapitlet betonas att offentligheten står stark i bemärkelsen att den mobiliseras när den hotas, men författarna tar också upp att detta försvar som regel är reaktivt och att det varit svårt att hitta en proaktiv lösning för att varaktigt försvara det offentliga rummets värde (s. 405).

Hur har då entreprenörsurbanismen påverkat demokratin och offentligheten? Författarna belyser både det offentliga rummets demokratiska funktioner och demokrati i planeringen. När beslut flyttas ut från kommunfullmäktige och in i bolag blir offentlighetsprincipens tillämplighet oklar. Beslutsprocessen leder i sin tur till att offentliga rum stöps om – ofta till vad författarna kallar "vardagsrum" för medelklassen – för att utesluta vissa människor, som uteliggare och kapitalsvaga konsumenter, eller vissa aktiviteter, som graffiti eller gatumusik. I anslutning till detta lägger författarna fram argumentet att offentliga rum är värdefulla för demokratin eftersom de utgör en scen där samhället synliggör sig för sig självt, där alla uppträder inför varandra och – som Hannah Arendt uttrycker det – framträder och blir fullt ut verkliga. Det offentliga rummets värde är "att göra samhället synligt – även dess mindre välartade sidor" (s.

402). För att spinna vidare på denna tanke är det lätt att tänka på Lewis Mumford som i en tankvärd formulering hyllar staden som ett i dess bästa ögonblick oöverträffat kognitivt redskap: med sina historiska avlagringar och mångfald av människor, hjälper den oss att tänka verkligheten. Från den synvinkeln blir det tydligt på vad sätt det skadar alla, inte bara de uteslutna, när det offentliga rummet förvandlas till vardagsrum.

Carl Cassegård, Göteborgs Universitet

Catrin Lundström, *White migrations: Gender, whiteness and privilege in transnational migration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014

I boken *White Migrations* följer sociologen Catrin Lundström vithet som social konstruktion och visar hur dess gränser ständigt omformas, omförhandlas och samverkar med andra faktorer. Utgångspunkten är att vithet är en form av strukturellt privilegium och en form av kapital. Lundström utforskar hur vithet som kapital tar sig ut i tre olika sammanhang, mot bakgrund av Pierre Bourdieus teorier om socialt, ekonomiskt, kulturellt och symboliskt kapital. Huvudargumentet är att vithet är förknippat med ett antal mäktiga transnationella resurser, som exempelvis medborgarskap, institutioner och kontrakt – även om (svensk) vithet inte nödvändigtvis signalerar privilegier i ALLA sammanhang. Som en ”välfylld transnationell kappsäck.”

Lundström placerar sin forskning inom Migrationsstudier som forskningsfält, med syftet att utforska privilegierad migration från Europa genom begreppet vit migration. Hon har gjort en intervjustudie bland svensktalande, första generationens, svenska kvinnor som migrerat till tre områden: sydvästra USA, Singapore och södra Spanien. Här analyserar Lundström hur vita svenska kvinnor använder sig av resurser när de infogar sig själva i olika sociala och geografiska sammanhang. Med ett transnationellt perspektiv är boken banbrytande för både migrationsstudier (som tenderar att fokusera på mindre privilegierade grupper) och för kritiska vithetsstudier (som tenderar att begränsas till nationella sammanhang och i synnerhet USA och Storbritannien). Lundström problematiserar gängse konstruktioner av ”migranten” där vita sällan blir kallade migranter eller förknippade med migration – utan snarare kallas turister, expats eller liknande.

Frageställningarna i boken utgår ifrån att vithet ÄR betydelsefullt för kvinnors erfarenheter av migration: hur formas vithet av migrationsprocesser och hur formas migrationsprocesser av vithet? Genusperspektiv och postkoloniala perspektiv är viktiga i boken: hur män och kvinnor formas av migration på olika sätt och hur tidigare koloniala strukturer fortsätter att påverka nutida kapitalistiska strukturer. Lundström diskuterar hur bekömd migration (vita kvinnors migration) inte bara formas av privilegier utan även av sårbarheter och beroendeförhållanden i relation till familj och samhälle. Därför kompliceras kvinnors vita kapital på olika sätt, exempelvis av ojämställda förhållanden i bakgrunds- och destinationsland. Lundström poängterar dock

hur ”nya” former av rörlighet (som pensionsmigration, kvinnors oberoende migration och högutbildades migration) fortsätter att struktureras av rasifiering och postkoloniala relationer. Även kopplingar mellan olika typer av migration tas upp i boken: hur exempelvis migrerande hushållsarbetare hör samman med välbärgade gruppers livsstilsmigration.

Boken bygger på intervjustudier i tre fält: ”*settler migration*” till USA, ”*expatriate migration*” till Singapore och ”*lifestyle migration*” till Spanien. Urvalet utgår ifrån det internationella nätverket SWEA, som består av svensktalande kvinnor. Lundström medger att detta nätverk inte är representativt för svenska migrantkvinnor men diskuterar inte konkret vilka tänkbara utfall detta urval får.

I USA är bokens vita svenska kvinnor till stor del hemmafruar gifta med amerikanska män eller medföljande till svenska män. Lundström analyserar hur intervjupersonerna konverterar sin vita svenska femininitet till socialt och ekonomiskt kapital genom äktenskap och arbete. I USA kan vita svenska kvinnor smälta in i vita medelklassområden men de rasifieras och sexualiseras även enligt amerikanska föreställningar om den exotiska vita svenskan. Vidare diskuterar Lundström hur svenskor i USA förhandlar motsättningar mellan sina positioner som hemmafruar i relation till svenska jämställdhetsnormer. Nackdelen som hemmafru i USA är att privilegier är beroende av mannen och hans inkomst. Utan en utbyggd välfärdsstat kan exempelvis skilsmässa innebära potentiella ekonomiska problem och kvinnorna behåller därför sina svenska medborgarskap som skyddsnet, vilket Lundström benämner som ”transnationellt kapital.”

I Singapore är de vita svenska intervjupersonerna till stor del medföljande fruar till män som under några år jobbar i Singapore. Lundström analyserar hur svenska hemmafruar i Singapore anlitar och förhåller sig till inneboende filippinska eller indonesiska migrantkvinnor som ”hemhjälp.” Dels som en strategi för en känsla av oberoende individualism för att uppfylla ideal kring vit medelklassfemininitet – och dels som en strategi att hantera ojämställdhet inom den heterosexuella familjen. Lundström diskuterar hur de svenska medföljande fruarna rättfärdigar och normaliserar de ojämlika relationerna till sin ”hemhjälp” i förhållande till ”svenska” normer. Dels med hjälp av skillnadsskapande ideer och dels med hjälp av ideer om ”svensk” arbetsgivarmoral. Till skillnad från hur svensk vithet konstrueras i fallet USA så beskriver Lundström hur svensk/ europeisk vithet INTE representerar en ideal skönhetsnorm i Singapore. Istället dominerar singaporeanska asiatiska ideal.

I Spanien beskrivs de vita svenska intervjupersonerna som ”unga entreprenörspår, äldre kvinnor och mindre välbärgade pensionerade kvinnor.” Lundström diskuterar vita svenska migrantkvinnors nedåtgående rörlighet på den spanska arbetsmarknaden men menar att vithet i detta fall konverteras till ”det goda livet” i solen snarare än till ekonomiskt kapital. Liksom i fallet USA fungerar det svenska medborgarskapet som en backup och ett skyddsnet. Detta kapitel handlar jämförelsevis mindre (än de två tidigare fallen) om hur svenska migrantkvinnor förhåller sig till femininitet och familj. Även urvalet verkar skilja sig (av oklar anledning) från de två andra fälten. Bland intervjupersonerna finns färre kvinnor med barn som bor hemma och fler låginkomstagare. Till skillnad från avsnitten om USA och Singapore beskrivs inte heller hur ”vit

svensk femininitet” uppfattas i relation till lokala (spanska) skönhetsideal. Man kan tro att även den spanskfödda lokalbefolkningen inbegrips i vithet som social konstruktion men Lundström diskuterar ”nordeuropeisk vithet” och kosmopolitanism i kontrast till ”sydeuropeisk vithet” – i termer av ”intern rasifiering.”

Lundström diskuterar dessutom i ett långt metodkapitel sin egna heterosexuella medelklass vithetsfemininitet som en form av metodologiskt kapital som möjliggjort hennes tillträde till de fält hon studerar. Här sätter hon fingret på avgörande frågor kring kunskapsproduktion och medskapandeprocesser kring hur likhet produceras i fält. Hon reflekterar över maktrelationerna som är en del av kunskapsproduktionen: inte enbart mellan forskare och dem som studeras, men även i relation till marginaliserade grupper vars historier INTE berättas. Hon diskuterar dock inte sina specifika strategier i respektive fält uttömmande i metodkapitlet: hur har hon resonerat kring upplägg och urval? Hur har centrala frågor identifierats i respektive fält och vad får urvalet för konsekvenser för detta?

I sin helhet består boken av en mycket välskriven och snyggt ihopvävd teori, empiri och analys; resonemangen är välbehövliga bidrag till migrationsstudier och kritiska vithetsstudier och metoddiskussionen bidrar på ett unikt sätt till bokens teman. Jämförelsen mellan de tre fälten blir en mycket avancerad analys av vithetens olika ansikten och hur den samverkar med lokala rasifierade, etnifierade, genusifierade och heterosexualiserade klasstrukturer.

Anna Gavanoas, Linköpings universitet